

К.Д. УШИНСЬКИЙ ПРО ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ У ВИХОВАННІ І НАВЧАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуті погляди К.Д. Ушинського на значення природи у вихованні і навчанні дітей дошкільного віку. Запропоновані поради для вихователів дитячих садків та батьків по використанню природи у роботі з сучасними дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: К.Д. Ушинський, виховання, навчання, діти дошкільного віку, природа.

Природа – це великий вчитель і великий вихователю. Уміння бачити природу – перша умова виховання світовідчуття, єдності із нею. Воно досягається лише за постійного спілкування із самотньою природою. Щоб відчувати себе частиною цілого, людина має не епізодично, а постійно бути у відносинах з цим цілим. Саме тому гармонія педагогічних впливів вимагає постійного спілкування з природою.

Якщо сім'я живе у селі чи невеличкому містечку, то спілкування з природою не складає труднощів. Та якщо дитина живе у великому індустріальному місті у багатоповерхівці? Там теж є і небо і сонце, і зірки. Потрібно навчити дитину бачити все це. Адже дивитися – ще не означає бачити. Сприймається далеко не усе те, що "друкується" на сітківці очей, а лише те, на чому зосереджується увага.

К.Д. Ушинський справедливо вважав природу важливим чинником виховання дитини та називав її одним із "могутніх агентів у вихованні людини" [2, 251]. На його думку сучасна йому педагогіка мало враховувала виховний вплив природи. Костянтин Дмитрович говорив, що день, проведений дитиною на природі більш корисний, ніж тижні проведені у закритому приміщенні.

Вже в передмові до "Детского мира" К.Д. Ушинський вказує, що наочне навчання має передувати розумовим вправам і починатися у самому ранньому віці, ще перш, ніж дитина навчиться читати. Треба навчити дитину не тільки думати, а й споглядати і "спочатку навіть споглядати, ніж думати".

Друга причина, по якій К.Д. Ушинський наголошує на використанні природи у дошкільному навчанні: саме на цьому матеріалі, вважає він, найлегше привчити дитину до логічності мислення. "Логіка є не що інше, як відображення в нашому розумі зв'язку предметів і явищ природи" [1, 187].

К.Д. Ушинський визначає і вимоги відбору матеріалу з великого світу природи, який доцільно використовувати у дошкільному навчанні дітей. Він зупиняє вибір не на "заморських дивинах", а на предметах і явищах природи, які оточують дитину. "Я думаю, що не з курйозами та диковинами науки повинно ... знайомити дитину, а, навпаки, – привчати її знаходити цікаве в тому, що повсякчас і всюди оточує ..." [3, 169].

Вважаючи, що розум – це система добре організованих знань, К.Д. Ушинський вже перше ознайомлення дітей з предметами і явищами навколишнього життя здійснює як процес формування системи знань, ведучи дитину від близького і зрозумілого до більш далекого й складного для неї матеріалу. Він стверджує, що описувати предмети не звертаючи увагу дитини на зв'язки з іншими предметами – означає стомлювати і засмічувати дитячу пам'ять. Знання повинні даватися на основі зрозумілої для дитини систематики. Ця вимога системності знань при навчанні дітей дошкільного віку представляє велику цінність і у наш час.

У першій книзі "Родное слово", яка призначена для читання дітям дошкільного віку, К.Д. Ушинський знайомить дітей з предметами і явищами побуту, праці, з рослинами і тваринами, неживою природою. Навіть початкове ознайомлення з оточуючим не проходить як опис ізольованих предметів і явищ. Він групує предмети, використовуючи для цього різноманітні ознаки. К.Д. Ушинський виходить, насамперед, з досвіду дитини. Перша група предметів, з якими знайомляться діти, – навчальні речі та іграшки, потім меблі і посуд, одяг.

Ознайомлення з тваринами починається з домашніх тварин – їх дитина найчастіше зустрічає і спостерігає. Діти вчать розрізняти диких і домашніх тварин. При цьому зазначені важливі ознаки, за якими тварини поділяються на класи. Чотириногі тварини у свою чергу поділяються за способом живлення на трав'яних і м'ясоїдних, а птахи – на домашніх, хижих і співочих. Окремо групуються гади, риби, комахи. У певному угрупованні постають перед дітьми рослини: трави, квіти і гриби. В іншу групу включаються рослини, які люди вирощують і використовують: рослини хлібні і городні, ягоди і плоди. До третьої групи рослин відносяться дерева плодів і кущі.

К.Д. Ушинський звертається і до світу неживої природи: пропонує познайомити дітей з металами і камінням – коштовними і простими, а також із ґрунтами.

Матеріал другої частини "Родного слова" так само представлений в системі. У першому розділі предмети розташовані за місцем їх знаходження, "все більш розширюються колами; центром кола є дитина".

Визначаючи час як підставу для систематизації у другому розділі, К.Д. Ушинський насичує подіями цілий дитячий рік. При цьому він використовує і природу з усіма річними змінами, працю людей, події з дитячого життя тощо.

Разом з тим діти отримують різноманітну інформацію про використання тих чи інших речей, про матеріал, з якого вони виготовлені, про способи виготовлення. Цю інформацію доповнює інформація про погоду, про особливості існування тварин у ту чи іншу пору року, про рослини, працю людей, дитячі забави та інше.

Велике місце в книзі "Родное слово" відведено казкам і розповідям-мініатюрам про природу. Одні з них написані автором, інші є народними. Мова їх образна і лаконічна.

Безперечно цінні думки К.Д. Ушинського про розвиток дитячої спостережливості і про способи спостереження. Вважаючи розвиток спостережливості одним із важливих завдань дошкільного навчання, К.Д. Ушинський розумів під спостережливістю здатність бачити предмет у всіх його якостях, властивостях і відносинах. Він пропонує при розгляданні предмета, насамперед, привчати дитину відшукувати, перераховувати і ознаки предметів, які знаходяться у них перед очима. Необхідно дотримуватися послідовності у постановці питань: якого кольору предмет? З чого він зроблений? Яка його величина порівняно з іншими предметами? Скільки ніг? Скільки крил? тощо. Але тут же К.Д. Ушинський попереджає, що спостереження повинно бути живим, зачіпати розум і душу дитини, будити інтерес, а не зводитися до голого випитування, до констатації фактів.

Від перерахування ознак, які впадають в очі при першому погляді на предмет, К.Д. Ушинський пропонує переходити до перерахування істотних ознак, розповіді про користь, яку предмет може принести людині.

Наступним етапом у проведенні спостережень К.Д. Ушинський вважав порівняння предметів. Необхідно вчити дітей порівнювати декілька вже знайомих предметів, знаходячи схожість і відмінність. Він вказував на виняткове значення порівняння, вважаючи всяке сприйняття предмета включає порівняння і, тільки завдяки здатності порівнювати і відрізняти, ми сприймаємо нескінченну різноманітність предметів навколишнього світу.

Втілюючи у життя ідеї К.Д. Ушинського ми провели анкетування батьків дітей дошкільного віку мета якого – з'ясувати ступінь залучення дітей до спілкування з природою та розробили рекомендації для батьків.

Анкета для батьків:

1. Скільки часу ваша дитина проводить на природі?
2. Як дитина проводить час на природі?
3. Ваша родина проводить разом час на природі?
4. З якою метою?
5. Чи регулярно дитина проводить спостереження за природою?
6. Ваша дитина дбайливо відноситься до оточуючого середовища?
7. Які емоції дітей ви спостерігали під час перебування у природі?
8. Що, на вашу думку, головне в спілкуванні з природою?
9. Чи є у вас вдома домашні тварини?
10. Чи піклується Ваша дитина про домашніх улюбленців?

Проаналізувавши відповіді батьків ми зробили висновок, що знайомство з живою та неживою природою та природними явищами у дітей дошкільного віку здебільшого відбувається за допомогою інформаційних технологій, а не на свіжому повітрі. У зв'язку з цим були розроблені поради для батьків дошкільників.

Під час подорожей у природу, які відбуваються взимку, восени, навесні чи влітку батьки повинні допомогти дітям слухають музику природи, бачать гру барв, дивляться на світ через краплинку роси, слухають бджолину "арфу" в розквітлому саду або "оркестр" коників-стрибунців у надвечір'ї. В лісі, на березі річки, у полі батькам слід привчати дітей вслухатися у спів птахів і шепіт колосків, дзюрчання струмочка і стук дятла, шурхіт листя. Необхідно, щоб діти відчули і ніжний запах квітів, і медовий – липи, і солодкуватий – білої акації, і ледь гіркуватий берези, вдихнули тонкий аромат тополиних бруньок, ялинової хвої, прілого листя, полиновий запах степу. Для допитливого ока буде цікавим і миле ластів'ятко, яке виглядає з гнізда, і лелеки, які турботливо годують своїх малят... Як бачимо, вражень від природи у дітей може бути багато.

У місті потрібно вчити дітей помічати й бачити в парках, скверах дерева, квіти, чагарники: помічати особливості і відтінки пелюстків, листя, спостерігати як набухають і розпускаються бруньки чи починають жовтіти листочки, як зацвітають квіти і дозріває насіння. Потрібно, щоб дитина вибрала у найближчому оточенні дерево, що їй видається привабливим, і спостерігала за його змінами у різні пори року.

Покажіть дитині особливості поведінки горобців, синичок, голубів, навччіть описувати їх пір'ячко, очі, форму тіла і лапок, розкажіть дитині про їхнє життя, турботах, про суворих правилах зграї тощо. Влаштуйте годівницю на вікні, і нехай дитина підгодовує птахів взимку.

Необхідно навчати дітей доброти через співпереживання всьому живому. Бути добрими – отже, вміти співпереживати, вміти розуміти іншого, сердечно співчувати йому та прагнути допомогти.

Домашні тварини – велика допомога у вихованні особистих позитивних якостей дитини, але тільки за умови відповідального і дбайливого ставлення до цих тварин. Тільки тоді сформуються доброта, відповідальність, почуття обов'язку тощо. Згадаємо знамениті слова А. Екзюпері: "Ми відповідальні за тих, кого приручили". Дійсно, ми відповідальні за усе живе, що нас оточує – ми відповідальні перед природою, перед суспільством, перед власною совістю.

Спілкуючись із природою, важливо показати дітям красу рідної природи у різні пори року: безмежне багатство барв у тихі, сонячні дні "бабиного літа", урочисту красу білосніжної зими, весняне пробудження природи, квітування садів, буйноцвіття влітку.

При знайомстві дошкільнят з природою у дитячому садку доцільно дотримуватися такої послідовності:

- безпосереднє сприйняття природи,
- організоване спостереження у природі під час прогулянок і екскурсій.
- поєднання методу спостереження з методом повної свободи дій під час роботи на дослідній ділянці.

Спостереження навколишньої дійсності має глибокий вплив на забезпечення всебічного розвитку дитини. У процесі спостереження в дитини задіяні всі аналізатори: зоровий – дитина бачить розміри, пропорції, колір досліджуваного об'єкта; слуховий – дитина чує шум вітру, плескіт води в річці, стукіт крапель дощу, шелест листя, спів пташечки – усе це мило для слуху дитини. Смак дозволяє тонко розрізнити – солодкий смак меду і солоний смак морської води, смак джерельної води та кислий смак лимону. Дотик – це другі очі дитині. Відчуваючи предмети природи, дитина відчуває всі шорсткості дерев, крупинки піску, гладеньке листя. Безліч запахів, які оточують дитину – запах тополиних бруньок після дощу, запах бузку, запах цвітіння липи, запах травички, нагрітої від сонця. Розвивати спостережливість у дітей – ось завдання, яке постає перед вихователями та батьками. Завдання педагога у тому, щоб направити інтерес, що з'явився у дитини в правильне русло, переконати, що, винищуючи природні багатства, вони завдають шкоди як красі рідного краю, так і собі. "Полювати" можна з фотоапаратом, і з відеокамерою. Такий вид "полювання" збагатить естетичний, емоційний світ дитини, розвине спостережливість, допитливість, любов до прекрасного.

Використані джерела

1. Ушинський К.Д. Выбранные педагогические сочинения. – М., 1968. – С.187.
2. Ушинський К.Д. Собр. Соч. в 11 т. – М.-Л., 1948-1952. – Т.2. – С. 251-253.
3. Ушинський К.Д. Собр. Соч. в 11 т. – М.-Л., 1948-1952. – Т.3. – С.169.

Bogdan T.

K.D. USHINSKY ABOUT THE IMPORTANCE OF NATURE IN EDUCATION AND TRAINING PRE-SCHOOL CHILDREN

The views of K.D. Ushynsky on the importance of nature in the process of upbringing and education of the preschool age children are observed in the article. The pieces of advice for kindergarten educators and parents about using nature in work with modern preschool age children are suggested.

Key words: *K.D. Ushinsky, education, training, pre-school children, nature.*

Стаття надійшла до редакції 18.06.13